

Kompetenciakövetelmény és egyéni kompetenciakészlet kapcsolata a felnőttoktatásban

Az alapozó, az egész életet meghatározó, a munka világába bevezető tanulás évszázadokon keresztül, generációról-generációra a fiatal életkorban történt. Kötelező, vagy tervezett intézményesített tanulmányaik végén az iskolából kilépő fiatal felnőttek életének középpontjába a munka került. Az aktív pályafutás a XX. századi modern társadalmakban mindenki számára egyértelműen ívelt egy életen át: a tanult szakmában végzett munkán át a nyugállományba vonulásig.

Az életen át tartó tanulás (lifelong learning) paradigma

Az egyéni életpálya hagyományos szakaszolása azonban változik. Ma már senki nem remélheti, hogy már ifjúkorában megszerezheti mindazt a tudást és kompetencia készletet (tudás, készségek, képességek), amely élete végéig biztosíthatja számára az optimális munkapozíciót.

Az iskolarendszerű képzés időtartamának növekedése, s a szűkebb-tágabb környezetünkben tapasztalható gyors –elsősorban technikai jellegű - fejlődés, a globalizációs folyamatok is az ismeretek folyamatos frissítését igénylik. Az Európára, így Magyarországra is jellemző népességfogyás, az átlagéletkor növekedése következtében, és –mi tagadás- gazdasági kényszer hatására egyre későbbi életkorra tolódik ki az aktív időszak vége, s válik általánossá a nyugdíjazást követően is munkával töltött életszakasz.

A tanulás, az új ismeretek elsajátítása, vagy az elavultak aktualizálása fokozatosan átszövi teljes életünket. A régi és új ismeretek szintézise gazdagítja a személyiséget. Ez erős belső motivációt indukál: minél képzetesebb valaki, annál inkább törekszik a további tudástartalom megszerzésére. Immár társadalmi szinten kumulálódik a tanulás iránti növekvő igény, különösen annak tükrében hogy az életen át tartó, önirányított tanulás elengedhetetlen a kívánt társadalmi szerep betöltéséhez, a társadalmi integráció és az esélyegyenlőség megvalósulása szempontjából is.

Az életen át tartó tanulás gondolata nem a legújabb kor történelméhez köthető. Ősidők óta jelen van a pedagógiai gyakorlatban, még a magyar népi bölcsesség motívumaként is fellelhető („Jó pap is holtig tanul”). Kung Fu Ce (latinosan Confucius (Kr. e. 551-479) kínai filozófus fennmaradt gondolatai szerint „a folyamatos önművelésre, és a jellem fejlesztésére mindenkinek szüksége van”¹. Az életen át tartó tanulás, az önfejlesztés igényét a kiemelkedő pedagógiai rendszeralkotók közül elsőként Johannes Amos Comenius definiálta az oktatást egy egész életen át történő folyamatként értelmezve, az emberi viszonyok megjavítását célzó „Pampaedia” című művében. Az emberi élet 7 korszaka szerint állítja fel lépcsőzetes, élethosszig tartó iskolarendszerét, „a férfikor és az öregkor iskolájának jellegét Istenre és önmagunkra bízva”². Ismert filozófusok és társadalomtudósok sora foglalkozott és foglalkozik ma is a folyamatos tanulás, az önművelés fontosságának, szerepének kérdéskörével.

¹ Harangi, László (2002): A „lifelong learning” paradigma és hatása a magyar közoktatásra (p. 2. fejezet, 3. bekezdés)

Letöltés: <http://www.oki.hu/cikk.php?kod=akademia-2002-Harangi-lifelong.html> 2004.10.26.

² Comenius, J. A. (1657): Pampaedia. Fordította Bollók János (1992) Sárospatak, p38.

Az egész életen át tartó tanulás, illetve oktatás koncepciója az 1970-es évek óta terjedt el világszerte. A kifejezés eleinte csak a felnőtt populáció posztgraduális, iskolarendszerű (formális) oktatását jelentette. Mai értelmezését az OECD (Gazdasági együttműködési és Fejlesztési Szervezet) tagországok oktatási minisztereinek 1996-ban megtartott tanácskozásán nyerte el, ahol a résztvevők az egész életen át tartó tanulás célját tárgyalták.

A legfőbb cél az önmegvalósításra képes, szabad emberek nevelése, mely csak minőségi tanítás-tanulási folyamatban lehetséges. Hangsúlyozandó, hogy ebben az értelemben a köznapitól eltérő szabadságfelfogásról van szó. „A szabadság fogalma itt nem filozófiai kategória, hanem egy olyan feltételezett pedagógiai-pszichológiai folyamat, amely során valaki a korábnál autonómabb emberré válik, többet megvalósít a benne rejlő lehetőségekből”³. „Az európai oktatás céljai között kiemelten szerepel a személyes autonómia elősegítése”⁴.

Rogers, C. koncepciója szerint -a szabadság fogalom illetően értelmezésében- az egyén fokozatosan megtanul felelősen dönteni, választani. Felismeri, hogy választása szerint a döntés lehet destruktív vagy konstruktív. Ám ha a választási alternatívákat szabadon gyakorolhatja, nagyobb a valószínűsége annak hogy egy, a személyiséget építő jellegű fejlődési tendencia elindul.

A lifelong learning paradigma századunkban

Az életen át tartó tanulás iránti igény kielégítése az oktatás irányítói és megvalósítói számára összetett feladatot jelent. Az ismeretközlést, a kompetenciák fejlesztését a felgyorsult világhoz adaptált oktatási formákban, adekvát módszerekkel és eszközökkel, jól strukturáltan lehet csak eredményesen megvalósítani. A korszerű oktatás szinterei, módszerei és időtartamai kiegészítik egymást.

Ahhoz, hogy a különböző képzési formákra és szakaszokra komplementerként tekinthessünk, szemlélet-, és intézményi struktúraváltásra van szükség. Az intézményesített, egymástól eltérő tanulási környezetek összekapcsolásával lehetővé válik az átjárhatóság és az előrehaladás a különböző tanulási szinteken.

A XXI. századi, egész életen át tartó tanulás koncepciója sokkal szélesebb és árnyaltabb, mint a hagyományos felnőttoktatásé vagy az ún. visszatérő oktatásé. Az oktatáspolitikai célok ugyanis komplexitásban irányulnak gazdasági, társadalmi és kulturális feladatok megvalósítására, a személyiség gazdagítására, az aktív állampolgári attitűd kialakítására. A felnőtt tanulókat célzó oktatási stratégia kialakításakor azt is számításba kell venni, hogy az egyén szintjén a célok közötti prioritások az életpálya folyamán természetesen változnak.

„Az egész életen át tartó tanulás pedagógiai – pszichológiai aspektusból a kora gyermekkortól késő öregségekig tartó kognitív folyamat, amely magában foglalja a formális (iskolai) a non-formális (iskolán kívüli, elismert képesítést nem nyújtó, általában közművelődési jellegű), valamint az informális (családi, munkahelyi, illetve társadalmi környezetben, tapasztalati úton történő) tanulást”⁵. Az egész életen át tartó tanulás paradigmája tehát átfogó jelleggel, a teljes életciklusban történő valamennyi tanulási aktivitást egy egymáshoz kapcsolódó, támogatott, vagy önállóan megvalósított, önfejlesztő folyamatnak tekinti.

³ Rogers, Carl.R., Person to Person, in Pethő Éva (1983): Válogatás Carl Rogers műveiből. p. 47-66. Először megjelent Farber és Wilson (szerk.) (1963): Conflict and Creativity. San Francisco, Mc Graw-Hill, Inc.

⁴ Európai Bizottság által felkért nemzetközi kutatócsoport jelentése (1997): Az európaiság megeremtése az oktatás és a képzés segítségével. In Új Pedagógiai Szemle. 1998/11. p.114-127. A fordítás alapjául a kutatómunka eredeti publikációja szolgált. A dokumentumot az oktatáskutatók és a döntéshozók „Oktatási kék könyv” címen is emlegetik. Eredeti címe: Accomplishing Europe through Education and Training. European Commission, (1997).

⁵ Harangi, László (2002): A „lifelong learning” paradigma és hatása a magyar közoktatásra (p.2. fejezet, 4. bekezdés)

Letöltés: <http://www.oki.hu/cikk.php?kod=akademia-2002-Harangi-lifelong.html> 2004.10.26.

Az eltérő tanulói igények kielégítésére irányuló tevékenységek az egész életen át tartó tanulás stratégiájának középpontjában állnak. Ez a hangsúly eltolódását jelenti az oktatásról a tanulóközpontú tanulás támogatása irányába. Az önirányító, egyéni ütemezésű, kognitív tanulás mozgatórugója a tanulás aktív támogatása, melyet a curriculum, a pedagógiai gyakorlat, a tanulási környezet, valamint a kompetenciakövetelmények és a kompetenciakészlet viszonyának aspektusából célszerű megtervezni.

A felnőttkori kompetenciakészlet néhány eleme

A felnőttek önzéreltek, számos, jól körvonalazható élettapasztalattal rendelkeznek, és problémaorientáltak. Ennek ismeretében megfogalmazhatók azok a szellemi és mentális kompetenciák, amelyek meghatározók a tanulás eredményessége szempontjából.

Önvezérlés

Az érett személyiségű felnőtt tanuló elfogadja és felvállalja a saját életével kapcsolatos felelősségét. Értékrendjében fontos helyet foglal el az autonómia, ezért rugalmatlanul fogadja a gondolkodását, tevékenységét közvetlenül irányítani akaró jelenségeket. Ellenben jól reagál arra, amikor érettségére apellálnak, vagy tanulási szándékát messzemenően figyelembe veszik, értékelik. A felnőtt tudni és érezni akarja, hogy ő a tanulási folyamat aktív részese, főszereplője és ezt a képzők elfogadják, sőt építenek erre. Aktív tanulási környezetben érzi jól magát, a passzív tanulási környezetben kevésbé fogékony.

A felnőtt tanuló egyik fő célja, hogy képes legyen fenntartani, vagy megerősíteni társadalmi, gazdasági pozícióját, szakmai státuszát, ezért motivált önmaga „megújítására”; ismereteinek, műveltségének és kompetenciakörének gazdagítására. A tanulási folyamat megtervezésénél ezért messzemenően figyelembe kell venni a felnőtt tanuló igényeit, azt, hogy mit akar tanulni, tehát célszerű ebből kiindulni, vagy ezt a középpontba állítani.

A felnőtt tanuló szükségét érzi annak, hogy egyenrangú félnek tekintsék a tanulási folyamatban, figyeljenek rá, előzetes tudását, élettapasztalatait elfogadják és értékeljék. Különösen akkor igaz ez, ha a munkája illetve magánélete individuális jellegű, vagy a tanulócsoporthoz izoláltnak érzi magát.

Korunkban a sikeres felnőtt tanulók készek a tanulásra, elfogadják és megértik az egész életen át tartó tanulás kihívását. A legtudatosabb felnőtt tanulók önzérelt személyek, megértik a valós világ jelenségeit és törvényszerűségeit, a változásokat folyamatosan figyelemmel kísérik, és tapasztalataikat személyiségükbe interiorizálják.

A tanulás ugyanis változások egymás utáni lépésekből álló folyamatként is felfogható, amelyben a felnőtt személyisége folyamatosan alakul, s a fejlődést eredményként éli meg. A felnőtt tanulás hatékonyságát jelentősen előremozdítja, ha a tanuló a tanult elméletet össze tudja kapcsolni a gyakorlattal. Ez újabb motivációs elem, melynek révén érdekelttőbbé, következképp egyre sikeresebbé válik a tanulásban.

Gazdag élettapasztalat

A felnőtt tanuló gyakran rendelkezik határozott elképzelésekkel az életre, de a tanulás módjára vonatkozóan is, szokásai, attitűdje, stratégiája és tanulási stílusa kiforrott. A felnőttoktatónak ezt mindenképpen figyelembe kell venni, amikor az adott tanuló vagy tanulói csoport specifikus szükségleteit megfogalmazza. Ha figyelmen kívül hagyjuk mindazt, amit a tanulók „magukkal hoznak”, akkor a képzési program sikere kérdőjeleződik meg. Bár Magyarországon a felnőttképzési alkalmak többségének színtere még a hagyományos osztályterem, egyre inkább terjednek az alternatív pedagógiai módszerek és a technológiai alapú, mediatizált felnőttképzési eljárások.

A felnőtt tanulók építkeznek arra is, ha az elsajátítandó új tudáselemek és kompetenciák kapcsolhatók az élet- és munkatapasztalatokhoz, a korábbi tanulmányokhoz, vagy a már megismert szakirodalomhoz.

A tanulás hatékonyságát fokozhatja a csoportos munkaformák bevezetése. A csoportmunka során a felnőtt tanulók megoszthatják egymással tudásukat és a tapasztalatok kölcsönös értékelése révén új dimenziók nyílnak meg előttük. Nagyon fontos a felnőtt tapasztalatok integrálásánál az egyenrangú partnerkapcsolat. Egymás figyelmes meghallgatása elemi feltétele annak, hogy az egyén a tanulási környezetben kollektív tapasztalatokhoz jusson.

Problémaorientáltság

A kielégítetlen szükséglet és a kihívások a felnőtt tanulók legfontosabb motívumait jelentik. Praktikus és azonnal hasznosítható tudást igényelnek, melynek megszerzése, a különböző élethelyzetek biztos kezelésének képességével járó elégedettség újabb szükségletet generál az önfejlesztés iránt. A tanuló hiszi és tudja, hogy a megszerzett kompetenciák támogatják a problémái megoldásában. Amikor az elsajátított ismeretek relevánssá és működőképessé válnak számára, tovább nő a téma iránti érdeklődése, a tanulással kapcsolatos felelősségérzete. Azaz a tanulás sikere a tanulási folyamat motorjává válik. Ennek felel meg az a tapasztalat, hogy a felnőttképzések magas lemorzsolódási rátája mögött rendszerint az alacsonyabb elégedettségi szint, s az ebből eredeztethető érdektelenség áll.

Ezért a képzés tervezése középpontjába a tudástartalom helyett inkább a megfogalmazott kihívást kell állítani, illetve más aspektusból megközelítve: a tanulási tartalmat megoldandó feladatként célszerű definiálni. A kihívásokhoz kapcsolódó feladatok sokarcúak és gyakran ellentmondásosak, ami arra ösztönzi a résztvevőket, hogy átgondolják, esetleg feltárják, bemutassák a tanulás tartalmához kapcsolódó tapasztalataikat.

Ha választani kell, a felnőttoktató inkább résztvevőközpontú legyen, mint téma vagy tartalomközpontú. Minden egyéni hozadék segítheti a tanulási folyamatot: az egyéni életút minden tapasztalata, az egyének szükségletei, percepciói, tudásai, attitűdjei, vallott értékei, hite, meggyőződése, feltevései, érzelmei. Ezek a tényezők készítetik a tanulókat, hogy interiorizálják a frissen elért tanulási tartalmakat.

A felnőtt tanuló egyéni kompetencia profiljának respektálása a képzési program tervezésében

Maslow, A. elmélete szerint „az emberre jellemző szükséglet-hierarchia az alapvető biológiai szükségletektől a komplexebb pszichológiai szükségletekig hét, egymásra épülő fokozatban épül fel. A legmagasabb szintű szükséglet az önmegvalósítás, amely a tanulási tevékenység indukciós és fenntartó motívumaként is értékelhető”⁶.

A felnőtt akkor motivált a tanulásra, ha érzi annak szükségét. Segíteni kell reális tanulási szükségleteinek felismerésében, megfogalmazásában és kielégítésében. Szükséges és elégséges kezdőmotívumként kezelhető, ha a megszerzendő tudás az aktuális és a vágyott tudásszint közötti érzékelhető különbségként jelenik meg.

A tanulási módszerek kiválasztásánál és fejlesztésénél fontos, hogy a kiemelt szempont a felnőtt tanulói személyiség önirányító, önszervező jellegének figyelembevétele legyen. Már maga az elhatározás, hogy részt vesz a képzésben, magában hordozza a szándékot, hogy cselekvően fog abban részt venni. „Értelemszerűen azok a módszerek hatékonyak, amelyek a

⁶ Knowles, Malcolm S. (1980), The modern practice of adult education. New York, Adult Education

Letöltés: <http://www.infed.org/lifelonglearning/b-andra.htm> 2008.06.20.

szükségeket kielégítik, s amelyek a felmerülő problémákra releváns megoldási technikákat kínálnak fel a tanuló aktív közreműködését igényelve”⁷

Fontos motiváló eszköz a probléma relevanciájának felismertetése. Empirikus kutatási eredmények igazolják, hogy a felnőttek elkötelezettebbé válnak a tanulás iránt, ha valós, illetve valóságghú problémákat kell megoldani, amelyek személyes életükben, vagy a munka világában egyaránt értelmezhetők. Természetesen minden tanulási esemény középpontjában a célszerűen strukturált, elsajátítandó tananyag áll, de a tanulási folyamatot segíti, ha az interaktivitás megteremtésével az új ismeret átélhető, támaszkodik az egyéni kompetencia készletre.

A szerző által felvázolt szemléleti alap a lifelong learning képzést formálók részéről a kompetenciakövetelmények (kiemelten az autonómia, a kreativitás, az alkotóképesség és a felelősségvállalás) elérését támogatni képes andragógiai -kognitív pszichológiai -didaktikai felkészültséget, szakmai protokollt, és attitűdöt feltételez. A képzési menedzsernek és a programtervezőnek az a feladata, hogy a különböző tanulási szinteken, szakaszokban és környezetben megtalálja, és alkalmazza a tanulás céljához vezető adekvát formákat, módszereket.

Budapest, 2008. július 10.

Lengyel Zsuzsánna doktorandusz
ZMNE HDI

⁷ Pszichológia (1995, szerk. Csibra, Gergely). Osiris–Századvég, Budapest. p. 402. A fordítás alapjául szolgáló mű: Introduction to Psychology. (1993). Eleventh Edition Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, Forth North.

Felhasznált irodalom:

- Comenius, J. A. (1657): Pampaedia. Fordította Bollók János (1992). Sárospatak, p38.
- Csapó, Benő (2005): Tanuló társadalom és tudásalapú oktatási rendszer. In: Komlóssy Ákos (szerk.): Ismeretek és képességfejlesztés. A 42. Szegedi Nyári Egyetem Évkönyve. Tudományos Ismeretszerző Társulat, Szeged. p.5-21.
- Európai Bizottság által felkért nemzetközi kutatócsoport jelentése (1997): Az európaiság megteremtése az oktatás és a képzés segítségével. In: Új Pedagógiai Szemle. 1998/11. p.114-127. A fordítás alapjául a kutatómunka eredeti publikációja szolgált. A dokumentumot az oktatáskutatók és a döntéshozók „Oktatási kék könyv” címen is emlegetik. Eredeti címe: Accomplishing Europe through Education and Training. European Commission, (1997).
- Európa kézikönyv az élethosszig tartó tanulásról (2001): In: Dokumentumok, szervezetek, programok az emberi erőforrás-fejlesztés, a felnőttképzés, a közösségi művelődés és az ifjúsági programok terén. (főszerkesztő Sz. Tóth János, társszerkesztő Mihályfi Márta, Sum István; munkatársak Balogh Zsuzsanna et al.] – Magyar Népfőiskolai Társaság, Budapest.
- Harangi, László (2002): A „lifelong learning” paradigma és hatása a magyar közoktatásra (p. 2. fejezet 3. bekezdés és p.2. fejezet, 4. bekezdés)
Letöltés: <http://www.oki.hu/cikk.php?kod=akademia-2002-Harangi-lifelong.html>
2004.10.26.
- Knowles, Malcolm S. (1980): The modern practice of adult education. New York, Adult Education
Letöltés: <http://www.infed.org/lifelonglearning/b-andra.htm> 2008.06.20.
- Lengyel, Zsuzsanna (2004): A felnőttkori tanulási módszerek, stratégiák hatása a tartalomfejlesztésre és a tananyag didaktikai felépítésére e-környezetben. ELTE PPK szakdolgozat
- Lengyel, Zsuzsanna (2004): Távtanuló. Főiskolai jegyzet. Gábor Dénes Főiskola, Budapest
- Lengyel, Zsuzsanna (2008): Kompetencia központú tanulás – tudásalapú szervezet Katona és társadalom, Budapest
- Morgan, J. (2005): Lifelong learning in an era of globalization: What is the relationship and why is it important? In: Kálmán Anikó (szerk.): I. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencia. MELLearnEgyesület, Debrecen. p. 38–39.
- Nyíri Kristóf (1999): A virtuális egyetem filozófiájához.
A Liget Akadémián 1999. nov. 22-én elhangzott előadás, nyomtatott formában megjelent a Liget c. folyóirat 2000/2. számában.
Letöltés: http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/ve_fil.htm#1.%20P
2004.10.11.
- Pszichológia (1995, szerk. Csibra, Gergely). Osiris–Századvég, Budapest. p. 402-403. A fordítás alapjául szolgáló mű: Introduction to Psychology. (1993). Eleventh Edition Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, Forth North.
- Rogers, Carl.R., Person to Person, in Pethő Éva (1983): Válogatás Carl Rogers műveiből. p. 47-66. Először megjelent Farber és Wilson (szerk.) (1963): Conflict and Creativity. San Francisco, Mc Graw-Hill, Inc.
- Smith, M. K. (2001): „David A. Kolb on experiential learning”, the encyclopedia of informal education.
Letöltés: <http://www.infed.org/b-explrn.htm> 2008. 05.13.